

”Jag sa till mor, att det aldrig kunde vara riktigt att bara arbeta”

Diskussioner om hemarbete i det sena fyrtiotalets Sverige

Agnes Olsson

*Bild 5. Med en ganska lång golvmopp kan man arbeta i upp-
rätt ställning. En sopborste som den till vänster på bilden ger
en tröttsam framåtböjd ställning, medan borsten till höger ger
en bekväm ställning.*

Bild hämtad från Carin Boalts text i *Vettigt hemarbete* s. 20.

Termin: VT 2021

Kurs: IL1510, Idéhistorisk fördjupningskurs, uppsatskurs (30 hp)

Nivå: Kandidatuppsats (15 hp)

Handledare: Henrik Björck

Nyckelord: *Vettigt hemarbete*, rationalisering, hemarbete, den lilla rationaliseringsrörelsen,

Ingrid Samuelsson, Hemmens forskningsinstitut, radio, hemmafru

ABSTRACT

In the autumn of 1948, the listening competition *Vettigt hemarbete* (Judicious Housework) was announced on the Swedish radio. The task was to answer the question "How do you solve your housewife situation?". The following year, Radiotjänst (Swedish radio service) published a book in which they collected some of the letters that had been received. The book was also called *Vettigt hemarbete*. In addition to listener letters, the book consisted of texts written by so-called experts in the housework field.

The material for this survey is the book *Vettigt hemarbete*. The essay tries to answer the following question: How is homework related to the concepts of objectives and means in *Vettigt hemarbete*? By answering this question, the author wants to increase the understanding of how one in the project *Vettigt hemarbete* thought the rationalization of housework would work out and what one hoped to achieve with it.

In the essay the book *Vettigt hemarbete* is looked at in the light of the social engineering and the rationalization of everyday life that took place during the first half of the 20th century. In *Vettigt hemarbete*, the woman is bounded to the home, but the project can also be seen as an attempt to give "ordinary" women a voice. The dual nature of *Vettigt hemarbete* is discussed in the end of the essay.

Keywords: *Vettigt hemarbete*, rationalization, housework, Ingrid Samuelsson, Hemmens forskningsinstitut, radio, housewife

SUMMERING

Hösten 1948 utlystes i radio och i Radiotjänsts tidning *Hörde ni* lyssnartävlingen *Vettigt hemarbete*. Uppgiften var att svara på frågan ”Hur har ni löst er husmorssituation?”. Året efter gav Radiotjänst ut en bok i vilken man samlade en del av de brev som kommit in. Boken kom även den att heta *Vettigt hemarbete*. Förutom lyssnarbrev bestod boken av texter skrivna av så kallade experter på hemområdet.

Materialet för undersökningen är boken *Vettigt hemarbete*. Uppsatsen försöker svara på följande frågeställning: Hur relateras hemarbete till begreppen mål och medel i *Vettigt hemarbete*? Genom att svara på denna fråga vill författaren få en förståelse för hur man i projektet *Vettigt hemarbete* tänkte sig att rationaliseringen av hemarbetet skulle gå till samt vad man hoppades på att uppnå med den.

Boken *Vettigt hemarbete* betraktas i uppsatsen i ljuset av den sociala ingenjörskonsten och rationaliseringen av det ”lilla livet” som pågick under nittonhundralets första hälft. I *Vettigt hemarbete* knyts kvinnan till hemmet men projektet kan också ses som ett försök att ge ”vanliga” kvinnor en röst. *Vettigt hemarbetes* dubbla natur behandlas i diskussionen i slutet av uppsatsen.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	5
Forskningsläge.....	6
Syfte, frågeställningar och material.....	7
Teori och metod.....	8
Disposition.....	9
Bakgrund: den lilla rationaliseringsrörelsen & <i>Vettigt hemarbete</i>	10
Analys.....	12
Rationalisering: ett medel – målet: ett harmoniskt familjeliv.....	12
Husmoderns arbete.....	14
En modern inställning.....	17
Komma och lära oss hur vi ska sköta djur.....	19
De blir chockerade när de ser mig stryka sittande.....	22
Husmoderns fritid.....	26
Sammanfattning och reflektioner.....	31
Referenser.....	34
Litteraturlista.....	38

INLEDNING

Min mormor brukade säga till mig ”städa inte bort ditt liv!” Uppmaningen hade kunnat vara hämtad från boken *Vettigt hemarbete*. Mormor var född i början av tjugotalet och skulle därför kunnat vara en av dem som i slutet av fyrtiotalet skickade in ett bidrag till den lyssnartävling som låg till grund för boken.

Inför radioserien *Husmorsskolan* utlystes hösten 1948 både i radio och i Radiotjänsts tidning *Hörde ni* lyssnartävlingen *Vettigt hemarbete* där uppgiften var att med ett rakt och enkelt språk svara på frågan ”Hur har ni löst er husmorssituation?” Producenten och tidigare skolkökslärarinnan Ingrid Samuelsson var en av initiativtagarna till lyssnartävlingen och i prispotten låg tusen kronor.¹ 259 bidrag kom in till redaktionen varav en vinnare och två andrapristagare korades.

Under våren 1949 använde Samuelsson breven på olika sätt i programverksamheten. Dels producerade hon diskussionsprogram med breven som utgångspunkt och dels gjorde hon radioreportage hemma hos flera av brevskrivarna.² Intresset för radioprogramen var stort och Radiotjänst förlag tryckte en bok som innehöll ett urval av tävlingsbidragen. Boken innehöll också faktatexter med rationaliseringsråd om hemarbetsfrågor skrivna av, vilket man framhåller i inledningen till boken, ”framstående experter på området.”

I boken *Vettigt hemarbete* är fyrtio av de bidrag som kom in till redaktionen med, ett av bidragen är skrivet av en man, resten av kvinnor. Undertiteln till boken lyder *Handbok utgiven i anslutning till Husmodersskolan i radio* vilket skvallrar om vad boken skulle användas till, den skulle bli skolbok för Samuelssons *Husmorsskolan* som började sändas 1949.

Redan titeln på boken ger en känsla av den rationaliseringsanda som projektet *Vettigt hemarbete* utmärks av. Detta väckte min nyfikenhet. Hur skulle rationaliseringen gå till? Och vad hoppades man uppnå med rationaliseringen? Dessa övergripande frågor har jag sökt svar på i min undersökning. Jag ska snart precisera frågeställningarna och presentera vissa utgångspunkter för min studie. Först kommer jag ge en kort överblick över vad historiker sagt om hemarbete i Sverige under första delen av nittonhundratalet.

Forskningsläge

En forskare som behandlat hemarbete i en svensk kontext årtiondena innan min undersökningsperiod är docenten i teknik och social förändring Jan-Erik Hagberg. I *Tekniken i kvinnornas händer: hushållsarbete och hushållsteknik under tjugo- och trettiotalen* undersöker Hagberg hushållsarbetet och hushållsteknik under tjugo- och trettiotalen.³ Jag har använt Hagbergs studie till att sätta mig in i vad som föregick fyrtiotalets diskussioner om hemarbete.

I historikern Britta Lövgrens studie *Hemarbete som politik: diskussioner om hemarbete, Sverige 1930-40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut* undersöker författaren diskussioner om hemarbetet och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut i trettio- och fyrtiotalets Sverige.⁴ Under den tidsperiod som Lövgrens studie spänner över började man tala om och se på hemarbetet som ett yrke, vilket enligt Lövgren var en del i att hemarbetet skulle rationaliseras. Lövgren framhåller att rationaliseringen, i vilken alltså ”arbetefieringen” var en del, var ett sätt att höja statusen på hemarbetet.⁵ I min analysdel kommer jag undersöka på vilket sätt synen på hemarbetet som ett yrke är synligt i projektet *Vettigt hemarbete*.

Historikern Helena Bergman undersöker i sin artikel ”Känslor: Rationalitet, trivsel och modernitet i köket” bland annat hur idéer om förändring av hem- och familjeliv och modernisering togs emot och omförhandlades av programmakarna och brevskrivarna i *Vettigt hemarbete*.⁶ Bergman beskriver att de tre belönade bidragen alla framhöll vikten av organisation och arbetsplanering men samtidigt betonade att dessa bara var ett medel för att uppnå målet: ett tryggt hemliv.⁷ Jag menar att det bland de återstående bidragen i *Vettigt hemarbete* finns kvinnor som ser på mål och medel i relation till hemarbetet på andra sätt vilket jag återkommer till i analysen.

1989 utkom genushistorikern Yvonne Hirdmans bok *Att lägga livet till rätta: studier i svensk folkhemspolitik* i vilken hon utforskar trettio- och fyrtiotalets politiska reformer som berörde ”det lilla livet”.⁸ Alva och Gunnar Myrdal personifierar i hennes berättelse den sociala ingenjörskonsten som grundar sig i uppfattningen att hela samhället – från övergripande förhållanden till den enskilda människans och familjens situation – kan förbättras genom rationella åtgärder och noggrann planering.⁹ Hirdman undersöker i boken hur man från politiskt håll ville lägga ”det lilla livet” till rätta. Jag kommer använda mig av Hirdmans verk för att se på vilket sätt förbättrings- och rationalitetsivern i *Vettigt hemarbete* är en del av en större strömning av sociala ingenjörssanda. En anda för vilken kvinnor spelade en stor roll eftersom de representerade ”det lilla livet”.

En annan bok som varit viktig för min studie är idéhistorikern Karin Nordbergs avhandling *Folkhemmets röst: radion som folkbildare 1925-1950*.¹⁰ I boken driver Nordberg tesen att radion under dess första decennier fungerade som en megafon för folkhemsidén. Med kapitelrubriken och ordleken ”Husmodernismen” vill hon visa på det kvinnoprojekt som utvecklades i radio under de decennier hennes avhandling omfattar. *Vettigt hemarbete* bör ses som ett exempel på denna ”husmodernism”. I min analys kommer jag undersöka på vilka sätt brevskrivarna gör sig till just moderna husmödrar. Moderniseringen av husmodersrollen under denna tid handlade enligt Nordberg delvis om en professionalisering av husmodern men den hade också en medborgerlig sida, rationaliseringen av husmodern skulle ge intellektuella vinster.¹¹ Hon framhäver också att det var nu som kvinnors vardag började uppmärksammas i radio.

Av denna korta översikt kan man dra slutsatsen att fyrtiotalets Sverige utmärktes av diskussioner om hemarbete och att det är fruktbart att undersöka moderniseringen av ”det lilla livet” utifrån ett genusperspektiv. I min kontakt med den nyss nämnda forskningen har det blivit tydligare för mig vilka frågor jag behöver ställa till *Vettigt hemarbete* för att närma mig en förståelse för rationaliseringen i projektet. I preciseringen av mina frågeställningar har särskilt Bergmans artikel gett mig vägledning.

Syfte, frågeställningar och material

Bergman menar alltså att de tre belönade brevskrivarna har en gemensam syn på vad som är mål och vad som är medel i relation till hemarbetet. Arbetsplanering och organisation, med andra ord rationalisering, är viktigt, men det är inte ett mål i sig utan ett medel för att uppnå ett tryggt hemliv.

Hur ser då de övriga brevskrivarna på mål och medel i relation till sitt hemarbete? Skiljer de sig från de tre belönade brevskrivarna? Syftet med min undersökning är att titta på hur de övriga brevskrivarna beskriver sitt hemarbete i relation till begreppen mål och medel. Jag kommer också titta på hur programmakarna i utlysningstexten artikulerar hemarbetet i relation till begreppen mål och medel. Utlysningstexten är intressant då det är den som brevskrivarna så att säga ”reagerat” på. Utlysningstexten avslöjar också hur man från radions håll såg på hemarbetet.

För att uppfylla mitt syfte kommer jag i min undersökning söka svar på följande frågeställningar: Hur relaterar programmakarna och brevskrivarna sin syn på hemarbete till

begreppen mål och medel? Är den tid de inte använder till hemarbete, deras fritid, ett medel eller ett mål för dem? Skiljer sig synen åt mellan medelklass och arbetarklass, mellan de som bor i stan och de som bor på landet? Genom att svara på dessa frågor vill jag få en förståelse för hur man i projektet *Vettigt hemarbete* tänkte sig att rationaliseringen skulle gå till samt vad man hoppades på att uppnå med den.

Det material i vilket jag söker svar på mina frågor är alltså delvis den utlysningstext till lyssnartävlingen *Vettigt hemarbete* som publicerades i Radiotjänsts tidning *Hörde ni* hösten 1948. Det är också de fyrtio tävlingsbidrag som året efter publicerades i boken *Vettigt hemarbete* samt en av de fem ”experttexter” som publicerades i samma bok.

Den enda forskning jag hittat som fördjupar sig i lyssnarbreven i *Vettigt hemarbete* är Bergmans nyss nämnda text. I forskning om hemarbete eller radion under denna tid ägnas lyssnarbreven ungefär ett stycke eller en sida. Marie Steinrud har forskat på brev skrivna av adelskvinnor i artonhundratalets Sverige. Och precis som bland annat Steinrud hävdar är kvinnors brev viktiga för att nå fram till kunskap om kvinnors verklighet i historisk tid då de inte haft möjlighet att lämna många spår efter sig i officiella källor.¹² Husmödrarnas brev är en viktig källa till kunskap om kvinnors liv och självförståelse i slutet av fyrtiotalet. Därför förtjänar breven att undersökas mer än vad tidigare gjorts.

Teori och metod

Man kan se lyssnarbreven som ett sätt för husmödrarna att nå utanför hemmet, men breven är på intet sätt en ”sann återgivning” av kvinnornas liv och tankar. Delvis går det såklart aldrig, med hjälp av brev eller andra kvarlämnade texter, att veta vad en person känt eller tänkt. När det kommer till breven i *Vettigt hemarbete* blir det ännu svårare eftersom programmakarna på flera sätt varit med och utformat breven. I utlysningen av lyssnartävlingen finns en rad anvisningar vilka jag kommer att återkomma till i min analys, men generellt kan man säga att det är om sitt *vettiga* hemarbete kvinnorna ombeds att skriva. Det är omöjligt att veta vad kvinnorna hade skrivit om de fått en annan fråga. I min undersökning kommer jag, med den avgränsning mina frågeställningar innebär, att titta på hur brevskrivarna reagerar på frågan ”Hur har ni löst er husmorssituation?” inom ramen *Vettigt hemarbete*.

Jag kommer dels göra en närläsning av både lyssnarbreven och utlysningstexten men också en kontextualiserande analys av dem båda. Jag tror att båda metoderna är viktiga för att få en ökad förståelse för materialet. Genom närläsningen kommer jag nära materialet men jag

behöver samtidigt kontextualisera för att bli medveten om den förförståelse jag har med mig från min egen tid. Genom kontextualiseringen får jag en känsla för tiden texterna skrevs i, men utan en närläsning hade det varit lätt att se upphovspersonerna som handdockor totalt styrda av sin tid utan eget aktörskap.

Det är viktigt att ha i åtanke att breven jag studerar i boken *Vettigt hemarbete* är de brev programmakarna valt ut. Då jag som grundstudent inte har tillgång till Radions Dokumentarkiv har jag ingen möjlighet att läsa de brev som valts bort. Med hjälp av Bergman, som redogör för några av de bortvalda breven i sin text, kan jag dock få en aning om vilka typer av berättelser som inte fått vara med samt få en förståelse för vad som utmärker de skildringar som valts ut och därigenom premierats.

Disposition

Utifrån dessa utgångspunkter har jag analyserat mitt material. Redovisningen av mina resultat har en tematisk grunddisposition. I det första avsnittet av analysen, *Rationalisering: ett medel – målet: ett harmoniskt familjeliv*, undersöker jag hur hemarbetet beskrivs som ett medel i projektet *Vettigt hemarbete*. Jag undersöker också ett centralt mål med hemarbetet i *Vettigt hemarbete*: ett harmoniskt familjeliv. I det andra avsnittet, *Husmoderns arbete*, undersöker jag på vilket sätt synen på hemarbetet som ett yrke är synligt i *Vettigt hemarbete*. I det tredje avsnittet, *En modern inställning*, undersöker jag vad som kännetecknar en modern inställning i *Vettigt hemarbete*. I *Komma och lära oss hur vi ska sköta djur*, studerar jag på förvetenskapligandets av hemarbetet i projektet och i det femte, *De blir chockerade när de ser mig stryka sittande*, redogör jag för programmakarnas och några av brevskrivarnas reflektioner kring hur man ser på mål och medel som modern husmor kontra gammalmodig husmor. I det sista avsnittet i analysen, *Husmoderns fritid*, undersöker jag vad brevskrivarna har för uppfattning om sin fritid.

I analys-delen går jag i dialog med de forskare jag presenterat, analysen sker fortlöpande. Uppsatsen avslutas med en sammanfattning av vad jag kommit fram till samt några reflektioner beträffande hur *Vettigt hemarbete* kan förstås utifrån ett genusperspektiv.

Innan min analys tar vid kommer jag redogöra för den så kallade lilla rationaliseringsrörelsen vilken kommer fungera som fond till min undersökning. Jag kommer även berätta mer om projektet *Vettigt hemarbete*.

Bakgrund: den lilla rationaliseringsrörelsen & *Vettigt hemarbete*

1934 gav socialdemokraterna tillika makarna Alva och Gunnar Myrdal ut programskriften *Kris i befolkningsfrågan* vilken väckte stor uppmärksamhet.¹³ Nativiteten var i Sverige under denna tid mycket låg. Paret Myrdals bok gjorde att befolkningskrisen uppmärksammades i samhällsdebatten, två utredningar tillsattes för att utreda befolkningsfrågan: en befolkningskommission 1935 och en befolkningsutredning 1941.¹⁴

Flera decennier tidigare hade också låga nativitetstal uppmärksammats, men då särskilt av konservativa politiker. I och med makarna Myrdals bok närmade sig socialdemokrater och konservativa varandra i sin syn på befolkningsfrågan. Dock var de konservativa mer upptagna av den kvantitativa aspekten av frågan. Makarna Myrdal å sin sida fokuserade även på befolkningens välfärd, alltså den kvalitativa sidan. De menade att ekonomisk utjämning var en del av lösningen på problemet och ville införa olika familjepolitiska reformer. Paret Myrdal var förespråkare för den sociala ingenjörskonsten. Hemmet var dominerande för de sociala ingenjörerna. Tiden utmärktes av en vetenskaplig optimism och de sociala ingenjörerna tänkte sig att de mänskliga behoven var vetenskapligt åtkomliga och möjliga att hitta den rätta formen för. Socialpolitiken som de förde fram innebar därför bland annat en förändring av människors vardagsvanor, en fostran om man så vill. Målet för reformarbetet var välfärd, demokratisering och modernisering, medlen var vetenskap, folkbildning och planering.¹⁵

Hirdman kallar den del av rationaliseringsrörelsen som handlade om ”det lilla livet” för den lilla rationaliseringsrörelsen. Hon beskriver det som att kvinnorna i och med den blev upphöjda till riktiga människor eftersom de fick vara med i den sociala rationaliseringsrörelsen. Det skapades en ny sorts kvinnopolitisk offentlighet.¹⁶

Tittar vi på anledningen till varför kvinnorna ansågs särskilt viktiga att värva för moderniseringen framträder det fostrande draget tydligt. Kvinnorna skulle se till att barnen vilka var framtiden blev friska och skötsamma, men de ansågs till stor del vara konservativa och obildade. I radioprogram, men också i statliga utredningar och dagstidningar, diskuterades det hur man bäst kunde rationalisera hemmen och hushållsarbetet. Husmödrarna skulle föras in i den moderna tidsåldern.¹⁷

Det är mot denna allmänna bakgrund vi ska se projektet *Vettigt hemarbete*. Beträffande den mer konkreta bakgrunden ska sägas att så kallade kvinnoprogram blev vanliga i svensk radio under andra världskriget. Husmödrarna mobiliserades via radion som ett slags hemma-kompani i ”folkshushållet Sverige”. Efter kriget försökte radions ledning krympa kvinnors

utrymme i etern men misslyckades, kvinnorna stannade kvar både vid mikrofonerna och som tänkt lyssnargrupp och programverksamheten expanderade.¹⁸ En pionjär inom dessa så kallade kvinnoprogram var producenten och tidigare skolkökslärarinnan Ingrid Samuelsson. Samuelsson upprättade ett nytt förhållningssätt till publiken, själv har hon beskrivit det som att ”Vi lyckades låta dem tala *med* varandra istället för att vi enbart talade *till* dem.”¹⁹

Detta förhållningssätt präglade också projektet *Vettigt hemarbete* vilket i stor utsträckning var Samuelssons projekt. Förutom att lyssnarna i sina bidrag skulle svara på frågan ”Hur har ni löst er husmorssituation?” ville Samuelsson att de skulle kommentera sådant som familjens storlek och ålderssammansättning, bostadens standard, huruvida kvinnorna var hemarbetande eller förvärvsarbetande, om familjemedlemmarna hjälpte till med hemarbetet, samt om det handlade om ett lantushåll eller stadshushåll.²⁰

När några av de inkomna bidragen skulle ges ut i bokform föreslog förläggaren på Radiotjänst en upplaga på 5000 exemplar. Detta tyckte Samuelsson lät lite, och det visade det sig vara också. Boken blev så populär att den fick tryckas i tre upplagor om sammanlagt 30 000 exemplar.²¹

ANALYS

Rationalisering: ett medel – målet: ett harmoniskt familjeliv

Tittar vi på vilka som satt i juryn till lyssnartävlingen *Vettigt hemarbete* passar de in i ”den sociala ingenjörssandan”, särskilt Carin Boalt som var verksamhetschef i Hemmens forskningsinstitut. Boalt skrev även en av experttexterna som inleder boken *Vettigt hemarbete*.²²

Hemmens forskningsinstitut grundades 1944 av bland annat Husmödrarnas samarbetskommitté, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund och Svenska landsbygdens kvinnoförbund. Verksamheten var statligt finansierad och syftet var att rationalisera hushållsarbetet med hjälp av undersökningar och konsumentupplysning. Man tittade på varje område i hemmet för sig och utsatte det för förbättringsnit. Arkitekter, ingenjörer, kemister, sociologer och hushållslärare besökte människors hem och mätte tidsåtgång och energiförbrukning för olika hemuppgifter. De gjorde också sociologiska studier av barns miljö. Man ville skapa det nyttigt goda och förintat det onödigt onda vilket var något som band samman trettio- och fyrtio-talens välfärdsideologiska tänkande.²³

I juryn till lyssnartävlingen satt också, förutom Samuelsson och Boalt, en arkitekt, en ordförande i Socialdemokratiska kvinnodistriktet som även var styrelseledamot för ABF, en hemkonsulent samt en representant för redaktionen på *Hörde ni*. Alla i juryn till tävlingen var kvinnor förutom arkitekten.

Det är mot bakgrund av det nyss nämnda moderniseringsprojekt där alla delar av samhället skulle planeras och rationaliseras man bör se det så återkommande bruket av begreppet rationalisering i tävlingen *Vettigt hemarbete*. Även i de fall då brevskrivare inte menar att de ordnar sitt hemarbete rationellt finns rationalisering av hemarbetet där som en fond, som något att ta spjärn mot.

I utlysningstexten ber man inte bara lyssnarna beskriva hur de ordnat de sysslor som måste utföras i ett hem, det framkommer också att rationalisering ses som det viktigaste verktyget i hemmet. Men det understryks samtidigt att rationaliseringen inte är ett mål utan ett medel för det goda hemmet:

Rationaliseringen är icke mål, den är ett medel i kampen för de goda hemmens bestånd. Man vill se hemmen så *väl skötta* att de blir trivsamma för hela familjen, men givetvis icke så *välskötta* att de istället blir otrivsamma. En förutsättning för att man

ska kunna åstadkomma ett trivsamt och gott hem är alltså att det rent praktiska arbetet utföres ändamålsenligt.²⁴

Arbetet bör enligt programmakarna utföras med sikte på målet, alltså ändamålsenligt. Och här är det lagom som gäller, ett för välskött hem blir otrivsamt.

Om rationaliseringen nu är medlet, vad är då målet? Bergman skriver att ”arbetsscheman [för de tre belönade brevskrivarna] endast var ett medel för att uppnå målet: ett trivsamt hemliv.”²⁵ Och ett trivsamt hemliv innebär här ett harmoniskt familjeliv. Det är denna syn på målet som premieras av programmakarna. Att detta är idealet för dem gör de tydligt redan i utlysningstexten, där står det ”Innerst inne är vi nog också medvetna om att hemvården inte bör breda ut sig på bekostnad av familjevården.”²⁶

En kontextualisering kastar ljus över hur ett harmoniskt familjeliv kan stå i centrum i en tävling om vettigt hemarbete i rationaliseringens tid. 1941 tillsatte regeringen *Befolkningsutredningen* vilken anknöt till paret Myrdals *Kris i befolkningsfrågan*. Befolkningsutredningens kvinnor ville visa på familjens nyttighet i det moderna samhället. I den statliga utredningen *Betänkande angående familjeliv och hemarbete* från 1947 uttryckte utredarna att det var av yttersta vikt att skapa komfort och trivsel i hemmen, eftersom detta sågs som förebyggande medel mot otrohet och skilsmässor.²⁷ De sociala ingenjörerna intresserade sig i allra högsta grad för ”mjuka” värden. Ja, trivsel i familjen och god kontakt med barnen var något man strävade efter i den lilla rationaliseringsrörelsen. Detta är även tydligt i en annan del av samma utredningen, där man tog tid på hur ofta modern hade fysisk kontakt med barnen, i utredningen står det:

Ett visst mått på intensiteten i tillsynen av barnen ge beräkningar som gjorts av de antal gånger som modern på något sätt har kroppslig kontakt med barnen, genom att hon ger det mat, klär av eller på det, tvättar det, hjälper det vid pottsittning, ger det saker, tar ifrån det saker etc. Följande resultat har nåtts när man räknat de olika gånger som modern i genomsnitt haft dylik kontakt med barn i olika åldrar.

barnets ålder	antal ggr modern sysslat med barnet ²⁸
6 månader	26
1 år	28
2 år	21
5 år	10

Hirdman beskriver det som att man här kartlade moderkärleken.²⁹ Syftet med studierna var inte att argumentera för en kollektiverad barnuppfostran, utredarna menade att detta: ”av

psykologiska skäl icke [är] att rekommendera och torde icke heller, åtminstone så snart det gäller familjer med mer än ett barn, åstadkomma någon total besparing av arbetskraft.”³⁰ Vad var då orsaken bakom tidsstudien av kontakten mellan modern och barnen? Hirdman beskriver det som att det delvis var ett försök ”att översätta kvinnors verklighet till det språkbruk, som var det som tiden lystrade till.”³¹

Trivsel i hemmen fanns alltså med på den politiska dagordningen under denna tid och står som sagt också i centrum för lyssnartävlingen *Vettigt hemarbete*. Förstapristagaren har som mål att tillsammans med övriga familjemedlemmar ”skapa en harmonisk och lycklig tillvaro för samtliga”³²

Särskilt de tre pristagarna menar att de väljer att prioritera tid med barnen framför ett ensidigt fokus på hemvård och köksarbete. Men synen delas av de flesta av brevskrivarna. En skriver ”vad som först och främst skulle vårdas[...]var kontakten med barnen. Det fick inte arbetet hindra mig ifrån.”(116) En annan: ”Visst tycker jag om at ha snyggt och fint omkring mig[...]men man kan inte hinna allt, och jag står fast vid att barnen kommer först.”(112) Men jag har även funnit en motröst. Kanske har man mindre tid till barnen om man har det knapert, en arbetarhustru skriver: ”[d]et är inte alltid man får städa ifred, rätt som det är blir det ett tjut nedifrån, antingen har flickan ramlat ikull eller pojken ställt till med något.”(125)

Precis som Bergman påpekar utesluter inte den modernitet som förknippas med rationalisering samvaro och känslor, det har föregående diskussion visat. Som exempel har vi *Vettigt hemarbete* där känslor och rationalitet är tätt sammanvävda. Bergman går till och med så långt som att hävda att rationaliseringen av hemarbetet var en förutsättning för husmödrar att i större omfattning ta ansvar för familjemedlemmarnas emotionella behov.³³

Husmoderns arbete

Från 1870-talet ökade kvinnors förvärvsarbete för att under trettioalet minska. I riksdagen diskuterade man under trettio- och fyrtiotalen kvinnans arbete, framförallt hennes hemarbete. Att kvinnans plats var i hemmet var man nästan helt enig om över partigränserna. Diskussionerna hade föranletts delvis av befolkningskrisen genom vilken man uppmärksammade konflikten mellan kvinnans roll som yrkesarbetande och barnaföderska. Låga nativitetstal hade lett till att kvinnans uppgift som mor och barnaföderska betonades. De som med befolkningspolitiska argument ville övertyga om att kvinnan inte skulle

förvärvsarbete hävdade att hon borde stanna hemma för att föda och ta hand om barn. Diskussionerna i riksdagen hade också med utvecklingen på arbetsmarknaden att göra. Depressionen på trettio-talet hade lett till arbetsmarknadskris och nu fanns en motvilja mot att kvinnor skulle förvärvsarbete, riksdagsmännen menade att de skulle ta männens jobb. De hävdade alltså att de förvärvsarbetande kvinnornas återgång till hemmen var lösningen på båda befolkningskrisen och arbetsmarknadskrisen.³⁴

Hur skulle riksdagsmännen få tillbaka de förvärvsarbetande kvinnorna till hemmen? De kunde förbjuda gifta kvinnor att arbeta, detta försökte de, men förslaget mötte så mycket protester att det drogs tillbaka. Att höja statusen på hemarbetet var en annan strategi. Genom att teknifiera, rationalisera och förvetenskapliga hemarbetet tänkte man sig att det skulle betraktas som vilket yrke som helst.³⁵ Därmed skulle det få högre status.

Även ledande hushållslärlarinnor och representanter för husmödrarnas organisationer såg ”arbetefieringen” av hemarbetet som ett sätt att höja dess status. De hade dock andra motiv än riksdagsledamöterna. De tänkte sig att statushöjningen skulle ge de hemarbetande kvinnorna större inflytande och makt i samhället. Producenten för *Vettigt hemarbete*, Ingrid Samuelsson, borde som före detta skolkökslärarinna och som engagerad för att hemarbetande kvinnor skulle höras i samhället tillhöra dem som i sitt tal om hemarbetet som ett yrke tänkte sig att kvinnorna skulle få mer makt. Men denna bieffekt, att kvinnorna i och med ”arbetefieringen” skulle få mer makt i samhället, var alltså inte riksdagsmännens eller de politiska partiernas avsikt.”³⁶

Syns då denna ”arbetefiering” i projektet *Vettigt hemarbete*? Ja, synen på hemarbetet som ett yrke är tydlig i utlysningstexten. Sysslorna i hemmet refereras inte bara till som hemarbete utan som *yrkesarbete*. Så här frågar man till exempel: ”hur stort är kontot för nyanskaffning av nödvändiga verktyg för Ert dagliga yrkesarbete i hemmet?”³⁷

Det räckte nog inte längre, i slutet av fyrtioalet när ”arbetefieringen” av hemarbetet hållit på i många år, att referera till sysslorna i hemmet som ”hemarbete” för att visa att man *verkligen* menar att det handlar om ett yrke. Jag tänker mig att ”hemarbete” blivit så vedertaget att man liksom inte hör ordet ”arbete” i det längre. Men när man beskriver det som ”yrkesarbete i hemmet” kan ingen missa att man betraktar sysslorna i hemmet som ett arbete. Och ordet ”verktyg” i citatet spär ju på känslan av att man menar att det här är frågan om en arbetsplats.

De flesta brevskrivare verkar också betrakta sina sysslor som ett arbete. Nästan alla i boken använder ordet ”hemarbete”. Nu kan detta ordval bero på att tävlingen hette just *Vettigt hemarbete* men annat i breven skvallrar om att de betraktar det de gör som ett yrke. En kvinna

som refererar till sin sysselsättning som ”husmodersyrke” skriver ”det är en tjuuning i yrket, ty jag känner ändå att jag verkligen gör någon nytta och att jag behövs.”(188)

Hagberg förklarar att ett steg i ”arbetefieringen” av hemarbetet var att få det att likna fabriksarbetet med dess krav på effektivitet och planering.³⁸ I de flesta av breven framhäver man just vikten av organisering. Nästan alla brevskrivare har veckoscheman, de städar en viss dag, tvättar en viss dag osv. Många av dem har även dagsscheman planerade in på kvarten. En brevskrivare skriver ”En bestämd arbetsplan måste man ha för att klara upp vardagen”(157).

En brevskrivare går dock mot denna organisationsiver: ”Det sägs ofta, på tal om det husliga arbetet, att man måste organisera. Jag har alltid varit i opposition mot den tesen och omsider kommit fram till att först när jag släppt det kravet helt, kan jag verkligen utnyttja min kraft och fantasi smidigt i hemmets tjänst”(141)

Trots denna tids försök att få hemarbetet att betraktas som ett yrkesarbete kvarstod dock en viktig skillnad mellan hemarbete och yrkesarbete – hemarbetet var oavlönat. Lövgren menar därför att man bör tala om att man under denna tid inte försökte *göra* hemarbetet till ett yrke utan att man försökte få det att *efterlikna* ett yrke.³⁹

”Arbetefieringen” i *Vettigt hemarbete* är kanske som mest tydlig i Carin Boalts experttext. Hon inleder med att beskriva vilken stor grupp husmödrarna är: ”Av 100 svenska gifta kvinnor är 79 helt hemarbetande”. Sedan skriver hon:

Man vet ganska mycket om förhållandena inom flertalet andra yrkesgrupper. Man känner vilken utbildning och vilka förutsättningar de personer har, som söker sig till skilda yrken. De yttre förutsättningarna för arbetet, uppgifternas art och längd, arbetsplatsens beskaffenhet – alla sådana saker är inom de skilda yrkesgrupperna ganska exakt fastställda eller i varje fall tämligen lätta att överblicka.

Så är inte fallet med det husliga arbetet. De förhållanden som hänger samman med detta är tämligen invecklade och ganska litet kända. Husmorsyrket intar i många avseenden en särställning. Rekryteringen till detta arbete har inte sin motsvarighet på något annat håll. Utbildningsförhållandena är oklara.⁴⁰

Boalt likställer här den hemarbetande kvinnan med en förvärvsarbetande genom att använda epitetet ”husmorsyrket” och att hänvisa till lönearbete som ”andra yrkesgrupper”. I hennes bidrag till boken finns också diagram och bilder på hur hög spisen och diskbänken bör vara vilket för tankarna till ingenjörsyrket.

Boalt påpekar i sin text att det är bra att specialisera sig på ett par områden inom hemarbetet. En sådan kunskap, menar hon, kan man få användning för då man inte längre är fullt sysselsatt i hemmet: ”Om man då kan sy barnkläder ordentligt eller är skicklig i matlagning e.d. står man sig mycket bättre i den öppna arbetsmarknaden.”⁴¹ Jag tolkar det som att hon menar att husmodern kanske kommer att förvärvsarbeta när barnen är större och

inte behöver lika mycket tillsyn.

Att bli bra på några få saker inom hemarbetet, ja att specialisera sig, för även det tankarna till förvärvsarbete. Specialiseringen leder i det här fallet alltså till något annat än vad de flesta politiker hoppades på att uppvärderingen av hemarbetet skulle göra, den leder här nämligen till förvärvsarbete för kvinnan.

När jag läser breven i *Vettigt hemarbete* slås jag av att många av brevskrivarna verkar känna en yrkesstolthet i relation till sitt hemarbete. I hur stor grad de i detta är påverkade av omgivningens försök att uppvärdera hushållsarbetet är svårt att säga. En kvinna som bor med sin man och två småbarn i en våning utan vare sig vatten eller avlopp skriver: ”Att vara husmor ändå det mest givande, intressanta och tjustiga av allt”(112). Samma kvinna skriver ”De flesta människor har det väl något så när modernt nu för tiden, så den som har det obekvämt på nästan alla vis är kanske inte rätta personen att komma med synpunkter på hemarbetet.”(111-112)

Det är hon visst, visar det sig, för hon har en modern inställning, vilket är ämnet för nästa avsnitt.

En modern inställning

Experterna i boken *Vettigt hemarbete* förklarar vikten av en god arbetsställning och bra hushållsredskap, de räknar ut vilka hushållsmaskiner som är mest lönsamma att införskaffa för en husmor och lär ut hur man använder kemiska hjälpmedel i hemmet. Hagberg påpekar att det är en annan typ av hemarbete som framträder i lyssnarbreven i samma bok, att de flesta brevskrivare skriver om traditionellt hushållsarbete.⁴² Det är endast ett par brevskrivare som äger den typ av hushållsmaskiner som en expert i bokens första del gör reklam för, flera av dem har varken el eller rinnande vatten, många bakar bröd och konserverar, nästan alla syr en del av familjens kläder själva.

Det moderna enligt brevskrivarna handlar i första hand inte om moderna hjälpmedel eller om bostädernas standard utan om ett rationellt arbetssätt och en modern inställning. Bergman menar att en modern inställning i sin tur för brevskrivarna handlar om att ge hemarbetet de rätta proportionerna.⁴³ Jag skulle vilja tillägga att en modern inställning för dem också handlar om att betrakta det de gör som ett yrke.

En positiv inställning verkar premieras i projektet. Alla brevskrivare som

uppmärksammades i radion har nämligen förmågan att se positivt på tillvaron.⁴⁴ En del av brevskrivarna i boken påpekar visserligen att vardagen ibland är tuff, särskilt de som inte har ”moderniteter” som rinnande vatten osv, men många av dem framhåller också att man trots detta måste ha en positiv inställning. En kvinna som bor med man och sex barn i ett omodernt hus med bara ett rum och kök skriver: ”Men lat får man inte vara, och trots allt fordras naturligtvis ett glatt humör och en god vilja.”(150) Vinnaren av lyssnartävlingen kopplar ihop denna inställning med ”vettigt hemarbete”. Hon skriver: ”och vad som inte är 'vettigt' det är att 'tappa sugen' och börja tjata på omgivningen.”(162)

Jag menar att en annan viktig ingrediens i detta moderna förhållningssätt är att ha mannen med sig på ett hörn i hemarbetet. Ja, mannen ska ha en modern inställning som gör att han vill hjälpa till.

I utlysningstexten står det att alla har lika stor chans att vinna tävlingen, och så läggs det till inom parentes ”obs.! Även män!” Men bara en man kommer till tals i boken. Han skriver: ”Det är på tiden att det införes en 'hemmens demokrati', där man och hustru delar ansvars- och arbetsbördan”(176). Det kan inte vara en slump att just denna man valts ut av programmakarna.

Trots att bara en man kommer till tals är männen i allra högsta grad synliga eftersom de ofta omnämns av kvinnorna. En fråga om familjemedlemmarnas hjälpsamhet finns som tidigare nämnts med på blanketten man skulle skicka med och i utlysningstexten står följande underfråga: ”Hur delar ni upp det [hemarbetet] på de olika familjemedlemmarna?”⁴⁵ Kvinnor med extra hjälpsamma män har till och med ett eget kapitel. Kapitlet heter ”Sagt om samarbetet i hemmet”. Där samlas utdrag från brev där husmödrar beskriver deras föredömliga makar, och barn, som gärna hjälper till hemma. Det är tydligt att det finns ett ställningstagande hos programmakarna, i ett rationellt, och därmed modernt, hem skall mannen hjälpa till. Samma syn framträder hos brevskrivarna, en hjälpsam man är för dem en modern man. En telefonist skriver: ”Den moderne mannen är ju ingen konservativ individ utan en realistisk nutidsmänniska, som inte resonerar som så, att därför att kvinnan stått vid spisen i generationer så skall hon stå där fortfarande(172). Och en prästfru: ”vi moderna husmödrar måste fråga oss: hur skulle vi klara detta hembiträdelösa tidevarv om inte mannens inställning till hemarbetet revolutionerats? Vart tog den paschaattityd⁴⁶ vägen, som mannen fordomdags räknade som sitt privilegium”(141)

Den moderna mannen ställs här mot den omoderna, traditionella mannen som inte vill hjälpa till. Att på detta vis göra sig (här genom sin man) till modern genom att ställa sig (eller här sin man) i kontrast till något traditionellt som man menar är förlegat är något som

återkommer i *Vettigt hemarbete*. Jag kommer fördjupa analysen av detta tema i avsnittet *De blir chockerade när de ser mig stryka sittande*.

Bergman som haft tillgång till alla brev som skickades in till radiotävlingen *Vettigt hemarbete* skriver att kvinnor som skrev att deras män inte lyfter ett finger, som hade makar vilka hävdade att hemarbete inte var ”karl-göra” aldrig blev uppmärksammade, varken i radioprogrammen kring tävlingen eller i boken *Vettigt hemarbete*.⁴⁷ Detta är ytterligare ett tecken på att programmakarna tar ställning: röster som uttrycker att deras män inte hjälper till är förlegade, de hör inte hemma i en bok om modernt hemarbete. Hade programmakarna i utlysningstexten inte tagit för givet att hemarbetet ska delas upp mellan familjemedlemmarna hade kanske ännu fler berättelser om ohjälpsamma män kommit in till redaktionen, tänker jag.

Vinnaren tar sovmorgon varannan söndag, då sköter dottern och maken morgonarbetet, gör iordning ”frukostmiddagen” och bjuder henne på kaffe på sängen.(170) Mannens hjälpande hand framträder i *Vettigt hemarbete* som sagt som en viktig ingrediens i ett modernt hemliv. Något annat som framställs som modernt, och vettigt, i *Vettigt hemarbete* är att ta del av nya vetenskapliga rön vilket nästa avsnitt kommer att handla om.

Komma och lära oss hur vi ska sköta djur

Under den sociala ingenjörskonstens tid var, vilket tidigare nämnts, vetenskap ett av medlen som togs i bruk för att nå modernisering. Ett vetenskapligt synsätt genomsyrade de flesta av den svenska radions program.⁴⁸ Tittar man på utformningen av boken *Vettigt hemarbete* – med inledande experttexter där bland annat Carin Boalt från Hemmens forskningsinstitut redogör för hur mycket kalorier en husmor förbrukar om dagen, samt en text om ”kemiska hjälpmedel i hemmet” – är det tydligt vilken central roll man tänkte sig att vetenskapen skulle ha i en bok om hemarbete.

Hemarbetet skulle under denna period skötas på bästa sätt vilket innebar det riktiga som i sin tur låg det vetenskapligt testade nära.⁴⁹ Men förvetenskapligande av hemarbetet var inte enbart en produkt av trettio- och fyrtiotalen utan går längre tillbaka än så. På artonhundratalet när hushållsskolorna startade upp var det vetenskapliga synsättet en naturlig del av verksamheten och rationalisering och effektivisering ledord för hushållslärarinnorna.⁵⁰

Förutom Carin Boalt medverkade fler andra medarbetare från Hemmens Forskningsinstitut i radioprogrammen kring tävlingen *Vettigt hemarbete*, andra medarbetare

därifrån författade även experttexter till boken.⁵¹ Nordberg skriver att radioprogrammen generellt under denna tid, liksom folkbildningen, skulle vila på vetenskaplig grund vilket innebar att radion i stor utsträckning måste anlita experter och sakkunniga.⁵² I detta ljus kan man se bokens uppbyggnad: först experttexter, sedan brev från ”vanliga” kvinnor. Värt att påpeka här är att trots att experttexterna är färre i antalet än lyssnarbrev tar de mer plats i anspråk. Boken består av fem experttexter och fyrtio utdrag ur lyssnarbrev. Men experttexterna spänner över hundra sidor och lyssnarbrev över sjuttiosju.

Läser man Boalts bidrag i *Vettigt hemarbete* är inte svårt att tänka sig att hon var en av medarbetarna i Hemmens forskningsinstitut. Hennes text heter ”Husmor själv” och den första delen har underrubriken ”Olämplig arbetsställning minskar arbetsförmågan”. Där skriver Boalt att en hemarbetande kvinna omsätter ungefär 2200 till 2400 kalorier per dag och påpekar att en kvinna sysselsatt i jordbruk omsätter ännu mer kalorier än så, och att en man i tungt arbete omsätter ungefär 5000 till 6000 kalorier. Tvätt, golvsurning och boning menar hon är de typer av hemarbete som kräver mest energi.⁵³

Alla arbeten blir betydligt mer ansträngande om de utförs i en olämplig arbetsställning. Det är väsentligt att bara de muskelgrupper som verkligen behövs kommer i arbete. Om man t.ex sitter på en hög pall och vispar en smet, måste man spänna hela kroppen, och man förbrukar betydligt mera energi än om man står i en bekväm ställning eller allra helst sitter bekvämt. Energiomsättningen är nu inte alls något uttömmande mått på hur mycket ett arbete kräver av en människa. Man har också att ta hänsyn till hur personerna subjektivt reagerar. Man kan bli uttröttad av ett arbete som inte alls är fysiskt krävande. En sådan minskning av arbetsförmågan kan ju bero på ett stort antal faktorer av invecklad och delvis okänd natur.⁵⁴

Precis som i utlysningstexten utmålas rationaliseringen i Boalts text som ett medel. Boalt vill inte att arbetsförmågan ska minska, målet verkar alltså här vara vara att hinna med mer hushållsarbete. Som om husmodern vore en maskinlik energiomvandlare påpekar Boalt att den arbetande husmodern förbrukar mindre energi om hon sitter ner. Detta för tankarna till historikern Anson Rabinbach *The Human Motor: Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity*. Boken tar sin utgångspunkt i vetenskapens en gång orubbliga tro på att kontrollera den mänskliga naturen. Rabinbach undersöker det sena artonhundratalets besatthet av den arbetande kroppen, eller den ”mänskliga motorn” vilket var en metafor som mejslades fram vid denna tid.⁵⁵

Genom att husmodern i Boalts text sitter ner höjs verkningsgraden och energin utnyttjas så effektivt som möjligt. Hennes kropp är en del i ett maskineri.

Tydligt är som sagt att vetenskapen har en framträdande plats i *Vettigt hemarbete*. Men att *också* kvinnors erfarenheter är värdefulla för att förbättra hemarbetet gör man tydligt i inledningen till boken: ”Kan boken ge husmödrarna vägledning hur de kan förbättra och

förenkla sitt hemarbete och stimulera intresset för nya rön och erfarenheter inom hushållsarbetet, anser vi att den har fyllt sin uppgift.”⁵⁶ Att på detta vis blanda teori och praktik var vanligt för programmen i radio under denna tid.⁵⁷

Att vetenskapen tagit sig in i ”det lilla livet” blir tydligt i följande exempel där en lantbrukarhustru ondgör sig över oviljan att lära nytt hos landsbygdens folk. Hon menar att det vore bra om unga fick lära sig mer teori om ”saker som de hade praktisk nytta av för framtiden medan de sitter i folkskolebänken.”(159) Hon är förvånad över hur okunniga folk är om sådant som ”gäller deras utkomst och deras modernäring.”(159) och fortsätter sedan:

Jag tänker nu först och främst på dem som har sin utkomst av jordbruk och djurskötsel. Jag har sett de mest förvända saker i den vägen. – Under flera år[...]hade jag till förvärvsarbete kalasmatlagning i bygderna[...]Jag kom i förbindelse med mycket lantbrukarfolk. Jag förvånade mig ofta över hur liten kunskap dessa människor hade t. ex. om sina husdjurs rent elementära behov. Jag hörde gamla odalkvinnor säga att råmjölk var för stark föda för den nyfödda kalven. Kalven fick sur skummjölk istället. Levde det arma djuret trots vanskötseln, så blev det en liten luden och förkrympt stackare, som antagligen inte hade förmåga att bli en god mjölkko i framtiden. Jag såg lantbrukare med djur som led av bristsjukdomar, slå av radioapparaten då föredraget i djurvård var på programmet: – Komma och lära oss hur vi ska sköta djur, vi som har hållit på med sådant arbete hela livet! – var den stående repliken från dem.(159-160)

Vi får genom denna indirekta motröst en aning om att alla inte var så intresserade av att anpassa sig till det vetenskapliga sättet att arbeta. Jag tänker att denna kvinnas kritik mot de förlegade på landsbygden och sin öppenhet för nya vetenskapliga rön som hon därmed implicit uttrycker gick i linje med programmakarnas hållning, vilket borde vara en anledning till varför de valt ut hennes brev till boken. Vidare skriver kvinnan att föreningar som Svenska landsbygdens kvinnoförbund borde starta en propagandaaktion på landsbygden, något som borde gillats av framför allt Carin Boalt från Hemmens forskningsinstitut, institutet hade ju bildats av bland annat Svenska landsbygdens kvinnoförbund.

Av en sådan aktion skulle lantbrukarhustrurna få mer kunskap, vilket enligt brevskrivaren skulle ge dem både glädje och ekonomisk vinst:

Kunskapen skulle ge dem arbetsglädje och trivseln på lantbrukarbanan. Det är ett vettigare hemarbete för en lantbrukarhustru att lära sig rationell djurvård än att lära sig finbrodera och andra improduktiva sysselsättningar.[...]Det klena ekonomiska utbytet av lantbruksarbete har sin grund i oviljan att ta emot vetenskapens rön och anvisningar.(159-160)

Här ser vi alltså ett slags skifte: den moderna kvinnan bör lystra till nya vetenskapliga rön inom ett område som tidigare byggts på erfarenhet och tradition. Ytterligare ett skifte mellan tradition och det moderna, men som handlar om sättet att se på hemarbetet, skrivs fram i *Vettigt hemarbete* vilket jag kommer att undersöka i nästa avsnitt.

De blir chockerade när de ser mig stryka sittande

Att hemarbetet beskrivs som ett medel i *Vettigt hemarbete* har jag redan varit inne på. I detta avsnitt kommer jag att presentera på vilket sätt denna syn målas upp som modern samt hur man tänker sig att den traditionella syn ser ut som den moderna ställs emot. Så här heter det i utlysningstexten:

Vad beträffar hemsysslor har de en förunderlig förmåga att bli eviga och fånga oss i sina tentakler. För att inte alldeles duka under för den gamla husmodersromantiska inställningen är det nödvändigt att[...]tänka kallt och tänka klokt. Vi måste rationalisera[...]Den frasen har vi hört många gånger[...]Men vi har också hört reaktionära förespråkare varna för att släppa rationaliseringen innanför hemmets dörr. Då – menar man – är den sista av den gamla goda tiden och de goda hemmen dömda till undergång. Det börjar bli tröttsamt att bemöta detta. Rationaliseringen är icke mål, den är ett medel i kampen för de goda hemmens bestånd.⁵⁸

Det sägs inte rakt ut här vad den ”gamla husmodersromantiska inställningen” innebär, men den är i alla fall inte rationell. Och det är en inställning med vilken det finns en risk att sysslorna i hemmet blir eviga. Ett modernt hem är enligt programmakarna inte *för* städad, vilket jag varit inne på tidigare, man bör inte vara för noggrann. När den rationella inställningen ställs mot den ”husmodersromantiska inställningen” skapas ett modernt ”vi” vilket ställs mot ett omodernt ”dem”. Hirdman beskriver hur ledande kvinnor i allmänhet under trettio- och fyrtiotalen skapade ett modernt ”vi” som ställdes mot ett bakåtsträvande ”dem”. Kampen fördes bland annat i Sveriges Socialdemokratiska kvinnoförbunds medlemstidning *Morgonbris*. Man ville väcka dem som gömde sig bakom sin skurborste och sina handarbeten och vägrade inse att deras sätt att städa, laga mat och fostra barn var fel. De hindrade vägen för utvecklingen.⁵⁹

Över till brevskrivarna. I en kvinnas brev får vi ytterligare en ledtråd till vad den ”gamla husmodersromantiska inställningen” kan tänkas betyda, hon använder nämligen ett liknande begrepp: ”det gammalmodiga husmorsidealet”. Kvinnan vill organisera hemarbetet så att hon får ledig tid, vilket inte gillas av maken: ”Jag får höra av min man att jag är oduglig, han har nog stirrat sig blind på det gammalmodiga husmorsidealet, hon som flyger och far och står i från morgon till kväll och inte unnar sig något ledigt.”(176)

Den ”gamla husmodersromantiska inställningen” och ”det gammalmodiga husmorsidealet” verkar alltså betyda en inställning som gör att städningen och andra hushållssysslor blir eviga. Jag vill även tillägga att föregående citat är det enda jag hittar där mannen inte framställs som modern.

Som jag tidigare nämnt hävdar Bergman i sin läsning av lyssnarbrevens att det i dem till

stor del handlar om att ha en modern inställning där hemarbetet ges de rätta proportionerna. Hon exemplifierar med ett brev där en äldre kvinna skriver att den äldre generationen ofta arbetade ”planlöst” och ordnade hemmen för arbetskrävande.⁶⁰ Jag menar att denna kvinna gör sig till en modern husmor genom att ta avstånd från de föregående generationernas syn på hemarbete. En modern inställning är enligt kvinnan, i motsats till hur hon menar att föregående generationer resonerat, att ordna hemmet så att det inte blir för arbetskrävande samt att ha en plan.

Det finns fler brevskrivare som hävdar att ett planlöst hemarbetet är gammaldags. En prästfru som bor på landet skriver:

Min bästa hjälpredda är assistenten. Det är bara tråkigt att den inte diskar. Vad man längtar efter den lilla diskmaskinen som är överkomlig i pris. Men ett steg i rätt ritning är torkstället. Det är ju ett hjälpmedel som är åtkomligt för alla husmödrar. Dit hör också den väggfasta konservöppnaren och arbetsstolen. På denna punkt finns det starka fördomar att bryta. En sopborste med långt skaft kallas av äldre kvinnor här på landet ”lateborste”! De blir chockade när de ser mig stryka, skala potatis och baka kakor sittande.(139)

Brevskrivarens funktionalistiska syn på hemarbetet verkar gå dåligt ihop med de äldre lantbrukarkvinnornas syn. De äldre lantbrukarkvinnorna får i hennes exempel stå för tradition med sin misstänksamhet mot det nya. Kvinnorna kallar sopborste med ett långt skaft för ”lateborste”. Huruvida ett hjälpmedel är funktionellt eller inte är inte det viktiga för dem, nej, enligt dem är man snarare lat om man vill förenkla hemarbetet. Det verkar som att de äldre lantbrukarkvinnorna här värderar det hårda arbetet, ja det verkar finnas ett strävsamhetsideal, ett ideal som den moderna prästfrun inte delar. Hon vill snarare att arbetet i hemmet ska flyta på så smärtfritt som möjligt, för henne är det viktigt att inte nerverna blir slitna:

Och märker man, att det är någon form av arbete som kommer nerverna att ”pirra”, så bör man undvika den så vitt möjligt. Exempel? Ja, är potatisskalningen ”nervpirrande”, så servera hellre potatisen oskalad. Eller om matlagningen stjälar för mycket tid så måste den förenklas. Huvudsaken är att nerverna inte blir slitna!(138-139)

Förenkla matlagningen så att nerverna inte blir slitna? Det hade nog de äldre lantbrukarkvinnorna fnyst åt.

Just städning i hemmen behandlas i den statliga utredningen *Betänkande angående familjeliv och hemarbete* som kom ett år innan tävlingen *Vettigt hemarbete* utlystes. Hirdman beskriver det som att utredarna i studien kompromissar mellan en ny och gammal syn på städning. Med hjälp av tidsstudier hade de räknat ut att städning var det som efter matlagning tog mest tid i ett hem. De hade också sett att det städades mer i stan än på landet. I Stockholm

städade kvinnorna i genomsnitt två och en halv timme varje dag, något utredarna kommenterade med: ”dessa hem kostas på något mera arbete än vad rimliga krav på ordning och hygien borde vara nödvändigt.”⁶¹ Normen satte utredarna till en och en halv till två timmar per dag. Siffran kan tyckas ”onödigt” hög, påpekar Hirdman, men anledningen till att man inte satte ner normen mer tror hon var att utredarna behövde kompromissa med kvinnorna, Hirdman skriver:

Kvinnor städade 2 timmar om dagen för att det så skulle vara och normen var snarare sprungen ur hemmakvinnornas strategi att värja sig undan moderniseringen. I städningen fanns kvinnornas egenvärde, i enlighet med deras egen kultur; där fanns hushållsarbetets själ och måttet på den kvinnliga skötsamheten. Man kunde därför inte föreslå en rationalisering av städarbetet till 4 timmar i veckan.⁶²

En högre statstjänstemannafru i boken *Vettigt hemarbete* som jobbar deltid som lärarinna menar mycket riktigt att det moderna, det är att städa när det behövs: ”Förr var städning något ritualenligt nästan. Varje dag gick den hemarbetande runt med damtrasa, hink, trasa, skyffel, borste och gjorde en hel del arbete, vare sig det behövdes eller inte. Nu är städningen till för att ta bort verkligt befintligt damm och för att ordna upp hemmet”(143)

Både prästfrun och den högre statstjänstemannafrun målar upp bilder där det moderna är att se hemarbetet som ett medel och det traditionella, som de lämnat, är att se hemarbetet som något som har ett värde i sig, som målet i sig.

Som jag tidigare påpekat är målet med det moderna hemarbete i tävlingen *Vettigt hemarbete* ofta ett harmoniskt familjeliv. Det finns många omvändelseberättelser bland breven där kvinnor berättar att de tidigare varit jättenoga, ja perfektionister i hemarbetet, men nu kommit till insikt att det viktiga är att bry sig om de människor som bor i hemmet⁶³. Målet finns för dem inte i själva hemarbetet utom bortom det.

Jag vill för ett ögonblick återgå till Hirdmans resonemang om att utredarna i *Betänkande angående familjeliv och hemarbete* visste att de inte kunde ”skära ner” hur mycket som helst på städningen eftersom hemmakvinnorna fann sitt värde i den och annat hemarbete. Jag vill hävda att det i *Vettigt hemarbete* finns ett skifte beträffande var kvinnorna finner sitt eget värde. I *Vettigt hemarbete* verkar många av kvinnorna finna sitt värde bortanför själva hemarbetet, nämligen i omsorgen om familjen, och många uttrycker detta som något som skiljer dem mot tidigare generationer. En arbetarhustru är inne på en tankegång som drar åt detta håll. Hon har vuxit upp på en gård med fem syskon och beskriver det som att hennes mamma arbetade ständigt:

Innan jag lämnade hemmet tänkte jag många gånger: kan det vara vettigt att arbeta hela sitt liv på ett sådant sätt? En gång sade jag till mor, att det aldrig kunde vara riktigt att bara arbeta och desamellan föra ett meningslöst tal med grannarna. Mor svarade att sådant är en arbetarhustrus liv, och det kommer även att bli ditt liv. Detta var för mig förskräckliga ord.(115-16)

Vidare förklarar hon att när hon själv blev mamma såg hon till att organisera hemarbetet så att hon inte skulle glida in i samma tempo som hon var uppväxt i. ”Men”, skriver hon sedan, ”vad som först och främst måste vårdas och som jag framför allt inte ville mista, var kontakten med barnen. Det fick inte arbetet hindra mig ifrån.”(116). Organisering av hemarbetet är för henne ett medel, och målet är gemenskap med barnen.

Precis som brev där mannen inte har en modern inställning till hemarbete valts bort av programmakarna är min gissning att brev där kvinnan städar i många timmar varje dag också valts bort. Ja, kvinnor som hade den ”gamla husmodersromantiska inställningen” ville man nog inte ha med i *Vettigt hemarbete*. Med det sagt finner jag ändå en motröst till programmakarnas agenda. En brevskrivare som kallar sig ”husmor i industrisamhälle” är inte lika övertygad om att det är den moderna synen på hemarbete där målet är det som skymtar på andra sidan som är den eftersträvansvärda. Hon slår istället ett slag för att ha kvar ”något av det verkligen skapande i hushållsarbetet”, och frågar retoriskt ”Lönar det sig att konservera, sköta vittvätten hemma, sy barnens kläder eller är det något som tillhör en gången tid?”(145) Hon förklarar sedan att för henne som har en stor trädgård ligger det

ändå en viss tjusning i att få ta tillvara produkterna där genom konservering. Man känner något av den tillfredsställelse som ens anmoder måtte ha känt i en grå forntid[...]Låt oss ha kvar något av det verkligen *skapande* i hushållsarbetet, det blir så fattigt, så grått annars.(145)

Kvinnan går här mot rationalitetsidealet, det handlar inte för henne om att så snabbt och enkelt som möjligt bli färdig utan hon vill att det ska finnas något kreativt och lustfyllt i själva arbetet, vilket hon menar att det gjorde ”förr”. Hon vill alltså inte leva efter den moderna devisen där hemarbetet i första hand är ett medel, hon vill istället ha kvar något av det traditionella hemarbetet, där målet och meningen finns i själva arbetet. Men denna kvinna ser inte det traditionella hemarbetet som i första hand tungt, vilket de brevskrivare jag tidigare hänvisat till gör, utan som lustfyllt. Men även i denna kvinnas syn på traditionellt hemarbete är det inte något mål bortanför arbetet som är det centrala, utan arbetet, processen i sig.

I denna kvinnas romantiska bild av ett mer gammalmodigt hemarbete är arbetet allt annat än ett yrke där inspektörer mäter höjden på spisen och räknar ut hur husmodern bäst bör inreda sitt kök för att minska sträckan hon behöver springa. Arbetet är istället något skapande

och kreativt, vilket för tankarna till en konstform snarare än till ett arbete. Hennes bild av ett gammalmodigt hemarbete står alltså i kontrast till den moderna och vetenskapliga syn på hemarbete där sysslorna man gör hemma ska likna ett yrke.

Målet med hemarbetet i *Vettigt hemarbete* är för programmakarna och brevskrivarna till stor del gemenskap med familjen. Men jag skulle vilja tillägga ett mål som jag hittar i *Vettigt hemarbete*, nämligen återhämtning på egen hand, det vi idag skulle kalla ”egentid”. Detta är ämnet för nästa avsnitt.

Husmoderns fritid

Drygt tio år innan boken *Vettigt hemarbete* kom ut hade husmödrar på Ystadsutställningen Fritid krävt att även de skulle få fritid. Ystadsutställningen var, skrev politikern och publicisten Margit Wohlin i veckotidningen Idun, menad att handla ”bara om karlar och deras ledighet. Men lyckligtvis upptäcktes i sista stund en miljon husmödrar.”⁶⁴ Husmödrarna, fortsatte hon, skulle även de behöva någon ledig vecka oftare än vart tionde år. I sista stund inkallades representanter för en rad kvinnoförbund för att utforma en kvinnoavdelning som kom att heta ”Hemmet och fritiden”. Husmödrarnas stora arbetsbörda lyftes fram och en rad åtgärder föreslogs i form av ny teknik och bättre boende. Men i slutändan stod och föll husmödrars ledighet på hur de organiserade sitt arbete.⁶⁵ Detta är också något som Carin Boalt nämner i sin experttext i *Vettigt hemarbete*:

Med undantag för husmödrarna har semester ganska genomgående ordnats för alla andra grupper i samhället. En liten grupp husmödrar kan få statligt bidrag till semester, men det stora flertalet får lov att ordna den frågan på egen hand. Det bör gå, men det förutsätter oftast ett gott samarbete inom familjen och kanske också ett handtag från släktingar och grannar.⁶⁶

Boalt skriver även att en daglig vilopaus bör finnas på varje husmors schema, att det vore ”mycket välgörande om om husmoderns toge till vana att varje dag lägga sig raklång en stund med benen lite högt.”⁶⁷

Det skrivs en hel del om ledig tid i *Vettigt hemarbete*. Kanske hänger talet om ledig tid ihop med att man börjat se på sysslorna hemma som ett arbete? I ett kapitel med titeln ”Stunden för något annat” samlas utdrag ur brev där husmödrar beskriver vad de gör på sin lediga tid. I programmakarnas presentation av kapitlet går det att utläsa att det främst är husmoderns inställning till sitt arbete som avgör om hon får ledigt eller ej. Att ha den rätta

inställningen till sitt arbete går som en röd tråd genom *Vettigt hemarbete*.

Det hjälper inte bara med arbetsorganisation, moderna hushållsredskap, hjälpsamma familjemedlemmar. Om husmodern fastnar eller inte fastnar i hushållsbestyrens hjulspår det beror främst på hennes egen inställning till sitt arbete och uppfattningen om sitt liv.(179)

Ingen av brevskrivarna skriver om semester, kanske är det inget de ens kan drömma om. Däremot framhåller brevskrivarna vikten av avkoppling och vila från hemarbetet. Men stunderna de inte ägnar sig åt hemarbete är få och korta för de flesta.

Vad gör då brevskrivarna med sin lediga tid, sin fritid? Bergman menar att brevskrivarna använder sin lediga tid till att vara med familjen, vilket jag varit inne på tidigare, men hon tillägger att det också finns de som betonar att de gärna unnar sig en ledig stund på egen hand⁶⁸. Exemplet Bergman tar apropå detta är följande: ”Om man unnar sig själv tid någon gång går det andra arbetet både fortare och lättare och man blir ej så trött.”⁶⁹ Eftersom detta är det enda exemplet Bergman tar upp här får man intrycket att strävan efter ökad arbetsförmåga är den typiska anledningen till att husmodern vill ha egen ledig tid i *Vettigt hemarbete*. Mycket riktigt finns det många brevskrivare som beskriver vilan som ett medel för att förbättra hushållsarbetet, när dessa kvinnor håller på med hushållsarbete är det hushållsarbete som är *medlet* men när de är klara är istället vilan *medlet* och *målet* ett bättre hushållsarbete. Det hela går i en cirkel och vad som är mål och medel har att göra med vad husmodern gör för tillfället. När hon kommit fram till målet vila omvandlas det till ett medel för att förbättra hushållsarbetet, så här beskriver en kvinna det ”de stilla stunder en husmor under dagen unnar sig för att ge själen näring [blir liksom] oljan till allt kroppsligt arbete.”(116)

Precis som Bergman framhäver finns det som sagt en del brevskrivare som beskriver vilan på detta vis. Men jag hittar ytterligare ett sätt att se på vilan i *Vettigt hemarbete* som jag skulle vilja lyfta fram. Vissa kvinnor uttrycker det som att egen ledig tid är värdefull i sig, att den är ett mål i sig. Som denna:

Det händer ibland att jag får beröm för att jag klarar mig själv med tre ungar, hushåll, arbete och allt [...] De anar inte hur mycket tid jag tillbringar på min dyscha och latar mig, hur tidigt jag ofta går till sängs, och hur mycket jag sitter och läser och hör på radio i lugn och ro, allt under det jag sticker eller knåpar med något annat roligt. [...] Jag trivs bra med livet så här. Det får inte bara bestå av arbete. Man måste få göra vad man vill ibland och känna, att det finns stunder, då man inte behöver göra någonting alls, om man inte har lust.(146)

Brevskrivaren förklarar att hon arbetar metodiskt, snabbt och koncentrerat för att ”få så mycket tid som möjligt till det bästa av allt – att känna ro.”(147) Hon ser alltså ett värde i

vilan i sig, i ron i sig. Men att komma dit måste hon själv sörja för, hon får ingen statlig semester eller liknande. Det handlar om hur hon organiserar det hela.

I kapitlet ”Stunden för något annat” framträder en liknande syn. Det viktiga med den lediga tiden är här inte att vila upp sig för ett mer effektivt hushållsarbete. En kvinna läser, stickar, spelar piano och samlar frimärken på sin lediga tid. Angående frimärkssamlandet skriver hon: ”Detta[...]är kanske något originellt för en husmor, men just en sådan behöver låta tankarna komma ut litet i världen.”(186). En annan kvinna understryker att hon inte tycker det är dåligt att hon ägnar sig åt saker ”som inte omedelbart kommer alla [familjen] till godo”, som att läsa en bok eller spela piano.(186)

Nordberg menar att ett bildningsideal premieras i tävlingen *Vettigt hemarbete*.⁷⁰ I många av de brev som blivit utvalda till boken skriver kvinnorna att de läser på sin lediga tid eller går en kvällskurs. En ensamstående med tre barn skriver att hon gärna kopplar av vid en kopp kaffe, ett fotbad och en bra bok, hon ”[I]ånar böcker på folkbiblioteket och läser sällan kolorerad veckopress. (Andefattigt.) Är även mycket intresserad av stenografi och har lärt mig på egen hand”(133) För denna kvinna har vilan ett värde i sig, den beskrivs inte som ett medel för att bli en bättre husmor. En annan brevskrivare skriver att hon gärna läser historia och skönlitteratur, och ytterligare en att hon vill följa med i politiken och i det som står på kultursidorna.(183,186) Det vore en intressant uppgift att undersöka om husmödrarna tänker sig att deras bildning i sin tur har ett värde i sig eller om det handlar om att kunna använda sin bildning till något. Men den faller utanför ramarna för denna uppsats.

För att få en ännu tydligare bild av vad programmakarna premierar är det klokt att titta på det vinnande bidraget. Vinnaren skriver apropå vila att hon naturligtvis läser dagens tidning, och tillägger: ”En och annan bok läser jag också ibland”(169) Vidare skriver hon ”En enkel stickning har jag alltid till reds när jag lyssnar på radio, passar middagsmaten och övervakar barnens läxläsning.”(170) Citatet får mig att fundera över var gränsen egentligen går mellan arbete och fritid. Brevskrivaren stickar medan hon lyssnar på radio vilket år 2021, i alla fall i Sverige, ses som en fritidsaktivitet. Men sågs stickning verkligen som en fritidsaktivitet på fyrtioalet då många fortfarande tillverkade sina egna kläder? Många kvinnor i boken *Vettigt hemarbete* beskriver lite oväntat just handarbete och sömnad som avkoppling. Gränserna mellan arbete och fritid verkar vara flytande vilket Billy Ehn i sin studie *Arbetets flytande gränser: en fabriksstudie* visar att de även kunde vara i det manliga industriarbetet.⁷¹ En kvinna skriver ”Barnens kläder syr jag till stor del själv, emedan jag tycker att det är avkoppling från rena hushållsarbetet.”(118) Och en annan kvinna: ”Mellan 1 och 3 brukar jag ha det lugnt och skönt[...]och jag kan ägna mig åt att sy kläder, sticka och skriva brev.”(128)

Ingrid Samuelsson ville att den tidsvinst som rationaliseringen av hemarbetet skulle leda till skulle komma kvinnorna själva till del.⁷² Hon verkar inte tycka om att de hemarbetande kvinnorna ägnar sig åt sömnad när de är lediga. Hon kommenterar nämligen tävlingsbidragen så här: ”Man har svarat från stad och land[...]De har talat om de dagliga arbetet med djuren, om slitet i köket utan vatten och avlopp, och om sömnad till hela familjen på s.k. ledig tid”⁷³

Värt att nämna här är att flera av brevskrivarna skriver att de går på husmoderskurser på sin lediga tid. I dessa fall blir alltså den lediga tiden, fritiden, ett medel för att bli en bättre husmor. Andra i *Vettigt hemarbete* uttrycker som sagt att den lediga tiden är ett mål i sig. Gemensamt för dem, och även för de som verkar ägna det mesta av sin lediga tid åt att umgås med barnen, är att de alla strävar efter att lägga sin husmodersambition på rätt nivå. Detta var även Alva Myrdals hållning, hon menade att ”artificiellt tillskapade aktiviteter” i hemmet och ett ”överambitiöst utvecklat mat- och hushållsintresse” inte var något att sträva efter.⁷⁴

Hos lanthusmödrarna verkar uppdelningen mellan arbete och fritid se annorlunda ut än hos husmödrarna i stan. En lanthusmoder kallar arbetet hon gör inomhus (det som de i stan kallar hemarbete) för fritid: ”på min fritid ska hemmet skötas!”(154). Hon menar också att förvärvsarbetande kvinnor i städerna kan ordna sin lediga tid bättre eftersom de har ”allting modernt”, som gas och kylskåp.(156) En småbrukarhustru med ladugård, hushåll och barnbispisning skriver följande om den lilla tid hon har på kvällen när hon är färdig med alla göromål: ”Nu kan man ägna en stund åt sig själv om man orkar. Tvätta och kamma sig är ju något som man måste göra varje dag, och det blir oftast vid denna tid.”(159) Jag är övertygad om att det är många brevskrivare som inte skulle hålla med om att tvätta sig innebär att ”ägna en stund åt sig själv”.

En lanthusmor med tre barn har svårt att få allt att gå ihop, det finns inget annat kvar för henne än ”måsten”, skriver hon och tillägger ”Arbetet går ju an, men bekymren för det hela tar nog mest på nervsystemet.”(156) Är det måhända främst medelklassen i stan som bor i moderna hem som har möjlighet till fritid och som kan se på arbetet som medel? Utifrån flera av breven verkar det så. För en fattig bondhustru till exempel, finns inget annat mål i sikte än mer arbete. När arbetsdagen är slut, skriver hon, ”är jag så trött att jag knappast orkar klä av mig”(152) Men det finns undantag, det finns lantbrukarhustrur som trots knappa resurser och omoderna hem ser hemarbetet som ett medel och lyckas skapa tid för vila. Som vinnaren, en lantbrukarhustru, som trots att hon bor i en förfallen gård som ”skriar högt på modernisering” lyckas trolla fram två kaffeпаuser per dag, en halvtimmes vila efter middagen och sovmorgon varannan söndag.

Vinnaren lyckas också, vilket jag tidigare nämnt, ha en positiv inställning till hemarbetet.

Det är den som trots knappa resurser har en positiv inställning, ser hemarbetet som ett medel och lyckas skapa tid för vila som premieras mest av programmakarna. Hon visar inte minst att hon är duktig på att rationalisera.

SAMMANFATTNING OCH REFLEKTIONER

I min uppsats har jag utforskat vad personerna som ingick i moderniseringsprojektet *Vettigt hemarbete* hade för syn på hemarbete i relation till begreppen mål och medel. De flesta av dem, såväl brevskrivare som programmakare, ser målet bortom själva hemarbetet. Målet är, särskilt för de tre belönade brevskrivarna, i första hand ett harmoniskt familjeliv. Jag har i min undersökning också funnit att många av brevskrivarna, även de belönade, ser fram mot ”tid för sig själv” när hemarbetet är klart, ja denna ”tid för sig själv” blir som ett mål för vissa av dem. Att på detta vis ha ett mål med sitt hemarbete, som inte är mer hemarbete, passar bra ihop med ”arbetefieringen” av hemarbetet som pågick under denna tid. En viktig beståndsdel i förvärvsarbetet är ju att det är ett medel för att nå något annat än själva arbetet – materiell försörjning.

Att ha ett mål med sitt hemarbete, som inte är mer hemarbete, ställs både hos programmakarna och hos flera av brevskrivarna mot en gammalmodig syn där arbetet är själva målet. De som lever under enkla förhållanden men trots detta kan ha ett målinriktat arbetssätt och få tid till annat än själva arbetet premieras särskilt av programmakarna.

Avslutningsvis vill jag fördjupa min dialog med tidigare forskning och diskutera hur detta moderniseringsprojekt kan förstås utifrån ett genusperspektiv.

Bergman frågar sig om det i projektet *Vettigt hemarbete* handlar om ett konserverat husmoderstänkande eller ifall det är ett försök att utöka kvinnors handlingsutrymme och töja på definitionen av kvinnlighet.⁷⁵ Mitt svar på Bergmans fråga blir att å ena sidan får kvinnor här chans att delta i det offentliga samtalet. Å andra sidan är det inom en viss ram, hemarbetet och familjelivets, som de får möjlighet att tala. Utlysningstexten presenterar förhållningssätt till rationalisering och familjeliv vilka framställs som de allmänt gällande. Projektet går i allra högsta grad att tolka som fostrande.

Med detta sagt tycker jag att det också är viktigt att påpeka att projektet faktiskt synliggjorde många kvinnors verklighet under denna tid. Kvinnor i hela landet kunde tack vare boken *Vettigt hemarbete* och radioprogrammen kring den ta del av andra kvinnors vardag vilka i olika utsträckning liknade deras egen. Kvinnor som levde utspridda på små gårdar i det avlånga Sverige hamnade på så vis närmare varandra, menar jag. Eftersom radion fanns i hemmen nåddes även män av programmen kring *Vettigt hemarbete*. Samtidigt kunde kvinnor ta del av den manliga offentligheten. Nordberg föreslår att det kanske därför är nu som

åtskillnad mellan könen för första gången på riktigt utmanas. Av tekniska skäl skapade radion en gemensam offentlig sfär.⁷⁶

Lövgren menar att för kvinnorna i Hemmens forskningsinstitut ”innehöll frågan om rationalisering av hemarbetet en vision om ett annat samhälle och för dessa kunde köksstudier innebära civilisationskritik och vara försök att få makt och inflytande.”⁷⁷ Jag menar att de lyckades tillskansa sig makt eftersom den lilla rationaliseringsrörelsen blev så spridd. Men innebar den lilla rationaliseringsrörelsen mer makt och inflytande även för ”vanliga” kvinnor? Inte enligt Hirdman som hävdar att den lilla rationaliseringsrörelsen skapade ”ett nytt fängelse för kvinnor med sin normerande arbetsbeskrivning över hemarbetet[...]framförallt dolde den kvinnounderordningen på ett modernt, nästan effektivt sätt.”⁷⁸ Bergman är delvis inne på ett annat spår. Hon menar att historiker tenderar att lägga tonvikten på hur kvinnors handlingsutrymme begränsades under perioden från tidigt nittonhundratals till sextiotalet, en period som brukar kallas för en husmorsperiod. Bergman vill till detta synsätt tillägga, och refererar här till historikern Gro Hagemann, att det *också* går att tolka den tematisering av kvinnors traditionella ansvarsområden som var vanlig under denna tid som ett synliggörande och ett erkännande av kvinnors samhällsinsatser⁷⁹. Denna tematisering är *Vettigt hemarbete* ett exempel på. Att projektet i stor utsträckning uppvärderar omvårdnaden av familjen bör ses som en motvikt mot att man historiskt sett nedvärderat traditionellt kvinnliga egenskaper och uppvärderat traditionellt manliga, tycker jag.

Jag menar att kvinnor välkomnades in i offentligheten på ett helt nytt sätt i och med lyssnartävlingen *Vettigt hemarbete* och liknande radioprogram under denna tid, både med tanke på att programledarna var kvinnor, att programmen, åtminstone till en början, riktade sig till kvinnor och att kvinnor deltog aktivt i dem. Vad jag själv finner så intressant med projektet *Vettigt hemarbete* är att det kan ses som fostrande och frigörande på samma gång. Jag har särskilt fastnat för motrösterna i *Vettigt hemarbete*. Jag tänker att de liksom blixtbelyser det sammansatta, nästan paradoxala, i projektet.

I första avsnittet i analysen beskrev jag att orsaken bakom tidsstudien av kontakten mellan modern och barnen enligt Hirdman delvis var att det var ett försök ”att översätta kvinnors verklighet till det språkbruk, som var det som tiden lystrade till.”⁸⁰ På ett liknande sätt går det att tolka rationaliseringsivern i *Vettigt hemarbete*, nämligen som en medveten strategi av programmakarna med Ingrid Samuelsson i spetsen. Ja, kanske var det nödvändigt att klä ett projekt riktat främst till kvinnor i rationaliseringens dräkt för att det över huvud taget skulle få existera. Jag vill tolka *Vettigt hemarbete* på detta sätt, som en trojansk häst. Och läser man breven noga finns där motröster som står i kontrast till de vettiga och rationella

rösterna. En brevskrivare uttrycker att hon då och då känner sig otillräcklig som husmor men tillägger raskt att känslan av att göra nytta och behövas för sin familj gör att hon ändå finner en tjusning i husmodersyrket. Här har vi alltså ett värdesättande av gemenskap vilket är så framträdande i *Vettigt hemarbete*.

Ett utdrag ur kvinnans brev får avsluta min uppsats. Brevet avslutar även boken *Vettigt hemarbete*. Min gissning är att programmakarna fastnade för den förnuftiga vändningen i slutet. Jag fastnar för tvivlet i början. Det är tvivlet som gör att det finns liv i raderna.

Ibland när det går lite tokigt hemma brukar jag fundera över, om jag är så lämplig som husmor. Det vore kanske bättre att jag återgick till mitt förra yrke och försökte få tag i en bra hemhjälp, om det nu ginge. Det är ibland saker, som jag tycker att jag inte klarar upp. Men det är en tjusning i yrket, ty jag känner att jag verkligen gör någon nytta och att jag behövs. När jag så får ett uppmuntrande ord av maken till tack för något, och när pojken tittar så där glittrande glad på mig, ja då tycker jag att husmodersyrket är bland de bättre.(188)

- ¹ Ingrid Samuelsson. Från Fackskolan till Televisionen. I *Kunskap för vår vardag*. Brita Åkerman (red.) Stockholm: Förlaget Akademitryck AB 1984. s. 64.
1000 kronor 1948 motsvarar 20 287 kronor år 2021.
<https://ekonomiskamuseet.se/rakna-ut-penningvardet>. Uträkningen där är i sin tur hämtad från: Rodney Edvinsson och Johan Söderberg. 2011, "A Consumer Price Index for Sweden 1290-2008". *Review of Income and Wealth* vol. 57 (2). s. 270-292.
- ² "Förord". *Vettigt hemarbete: handbok utgiven i anslutning till husmorsskolan i radio*. 3 uppl. Radiotjänst 1950. s. 9.
Det står ingen författare angiven till förordet. Det finns heller inte någon redaktör till boken *Vettigt hemarbete* angiven. Men eftersom Ingrid Samuelsson var inblandad i projektet på flera sätt – hon var en av initiativtagarna till lyssnartävlingen, satt i juryn, var den som gjorde radioprogram med de inskickade bidragen som grund – är min bedömning att hon kan ha fungerat som redaktör för boken *Vettigt hemarbete*.
- ³ Jan-Erik Hagberg. *Tekniken i kvinnornas händer: hushållsarbete och hushållsteknik under tjugo- och trettio-talen*. Malmö: Liber Förlag AB 1986.
- ⁴ Britta Lövgren. *Hemarbete som politik: diskussioner om hemarbete, Sverige 1930-40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut*. Stockholm: Akademitryck AB 1993.
- ⁵ Ibid. s. 58.
- ⁶ Helena Bergman. "Känslor: Rationalitet, trivsel och modernitet i köket". *Köket: Rum för drömmar, ideal och vardagsliv under det långa 1900-talet*. Ulrika Torell, Jenny Lee & Roger Qvaresell (red.) Stockholm: Nordiska museets förlag 2018. s.259-273.
- ⁷ Ibid. s.260, 268.
- ⁸ Yvonne Hirdman. *Att lägga livet till rätta: studier i svensk folkhemspolitik*. 4 uppl. Stockholm: Carlsson Bokförlag 2018.
- ⁹ "social ingenjörskonst" i Nationalencyklopedin www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/social-ingenjörskonst (hämtad 2021-05-16)
- ¹⁰ Karin Nordberg. *Folkhemmets röst: radion som folkbildare 1925-1950*. 1 uppl. Stockholm: Symposion 1998.
- ¹¹ Ibid. s. 319.
- ¹² Marie Steinrud. *Den dolda offentligheten: kvinnlighetens sfärer i 1800-talets högre ståndskultur*. Stockholm: Carlsson 2008. s. 36.
- ¹³ Alva Myrdal och Gunnar Myrdal. *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier 1934.
- ¹⁴ Lövgren. *Hemarbete som politik*. s.17.
- ¹⁵ Lövgren. *Hemarbete som politik*. s.17; "Alva Myrdal" i *Nationalencyklopedin*, www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/alva-myrdal (hämtad 2021-05-20); Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 11; Yvonne Hirdman. "Genusanalys av välfärdsstaten: utmaning av dikotomierna". *Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønns historie?* Oslo: IKS 1994 s. 74; Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 228.
- ¹⁶ Yvonne Hirdman. "Ett förnuft som övergår allt förstånd?" *Polhem, teknikhistorisk årsbok* nr 3. Anders Lundgren (red.) Utgiven av: Svenska nationalkommittén för teknik- och vetenskapshistoria 2009. s.71; Köket 259
- ¹⁷ Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 321; Bergman. "Känslor: Rationalitet, trivsel och modernitet i köket". s. 259.
- ¹⁸ Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 350, 346.
- ¹⁹ Samuelsson. Från Fackskolan till Televisionen. s. 63.

- ²⁰ ”Att detta var viktigt framkom inte genom utlysningstexten i sig utan genom en blankett som skulle fyllas i och skickas in tillsammans med den skriftliga berättelsen.” Bergman. ”Känslor: Rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 273.
- ²¹ Samuelsson. Från Fackskolan till Televisionen. s. 64
- ²² Carin Boalt ”Kapitel 1: Husmor själv”. *Vettigt hemarbete: handbok utgiven i anslutning till husmorsskolan i radio*. 3 uppl. Radiotjänst 1950.
- ²³ Lövgren. *Hemarbete som politik*. s.148; www.nordiskamuseet.se/artiklar/hemmens-forskningsinstitut; Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 211.
- ²⁴ ”Stor pristävlan: Vettigt hemarbete”. *Hörde ni: ur den gångna månadens radioprogram*. Manne Ginsburg (red.) Stockholm: Radiotjänst 1948. s. 81.
- ²⁵ Bergman. ”Känslor: Rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 268.
- ²⁶ ”Stor pristävlan: Vettigt hemarbete”. s. 81.
- ²⁷ SOU 1947:46. *Betänkande angående familjeliv och hemarbete*. s. 57-58.
- ²⁸ Ibid. s. 57-58.
- ²⁹ Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 209.
- ³⁰ SOU 1947:46. *Betänkande angående familjeliv och hemarbete*. s. 57-58.
- ³¹ Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 210.
- ³² ”Kapitel 5: Så har vi det”. *Vettigt hemarbete: handbok utgiven i anslutning till husmorsskolan i radio*. 3 uppl. Radiotjänst 1950. s. 163. I fortsättningen kommer jag referera till ”Kapitel 5: Så har vi det” i *Vettigt hemarbete* (där alla lyssnarbrev finns) genom att skriva sidan inom parentes efter citatet. Detta för att inte referenslistan ska bli allt för lång.
- ³³ Bergman. ”Känslor: Rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 270-271.
- ³⁴ Lövgren. *Hemarbete som politik*. s.18-19, 23, 54, 61-62.
- ³⁵ Ibid. s. 23, 58.
- ³⁶ Ibid. s. 87.
- ³⁷ ”Stor pristävlan: Vettigt hemarbete”. s. 81.
- ³⁸ Hagberg. *Tekniken i kvinnornas händer*. s. 196-197.
- ³⁹ Yvonne Hirdman. *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm: Ordfront 2007. s. 99-100; Lövgren. *Hemarbete som politik*. s. 87.
- ⁴⁰ Carin Boalt ”Kapitel 1: Husmor själv”. s. 11-12.
- ⁴¹ Ibid. s. 15.
- ⁴² Hagberg. *Tekniken i kvinnornas händer*. s. 218.
- ⁴³ Bergman. ”Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 268-269.
- ⁴⁴ Ibid. s. 267.

- ⁴⁵ ”Stor pristävlan: Vettigt hemarbete”. s.81.
- ⁴⁶ Pascha: Hög ämbetstitel i Osmanska riket. Ordet används också bildligt om en man som ”älskar att se underdåniga och uppmärksamma kvinnor omkring sig.” ”pascha” i *Nationalencyklopedin*, <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/pascha> (hämtad 2021-05-26); ”pascha” i *SAOB*, https://www.saob.se/artikel/?unik=P_0211-0328.CC57&pz=3 (hämtad 2021-05-26).
- ⁴⁷ Bergman. ”Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 270.
- ⁴⁸ Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 228, 230.
- ⁴⁹ Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 205.
- ⁵⁰ Lövgren. *Hemarbete som politik*. s. 84.
- ⁵¹ Bergman. ”Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 262.
- ⁵² Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 228.
- ⁵³ Boalt ”Kapitel 1: Husmor själv”. s. 15.
- ⁵⁴ Ibid. s.16.
- ⁵⁵ Anson Rabinbach *The Human Motor: Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity*. New York: Basic Books 1990. Passim.
- ⁵⁶ ”Förord”. *Vettigt hemarbete*. s. 10.
- ⁵⁷ Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 339.
- ⁵⁸ ”Stor pristävlan: Vettigt hemarbete”. s. 81.
- ⁵⁹ Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 232.
- ⁶⁰ Bergman. ”Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 269.
- ⁶¹ SOU 1947:46. *Betänkande angående familjeliv och hemarbete*. s. 92.
- ⁶² Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 207.
- ⁶³ Bergman. ”Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 267.
- ⁶⁴ *Idun*. Nr 23. 1936. s. 5.
- ⁶⁵ Hagberg. *Tekniken i kvinnornas händer*. s.166-169.
- ⁶⁶ Boalt ”Kapitel 1: Husmor själv”. s. 23.
- ⁶⁷ Ibid. s. 20.
- ⁶⁸ Bergman. ”Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket”. s. 269.

⁶⁹ Citerat genom Bergman. "Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket". s. 269.

⁷⁰ Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 341.

⁷¹ Billy Ehn. *Arbetets flytande gränser: en fabriksstudie*. Stockholm: Prisma 1981. Passim.

⁷² Nordberg. *Folkhemmets röst*. s.336

⁷³ Citerat genom Bergman. "Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket". s. 265.

⁷⁴ Citerat genom Bergman. "Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket". s. 267.

⁷⁵ Bergman. "Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket". s. 271.

⁷⁶ Nordberg. *Folkhemmets röst*. s. 323, 351.

⁷⁷ Lövgren. *Hemarbete som politik*. s. 13.

⁷⁸ Hirdman. "Ett förnuft som övergår allt förstånd?" s. 73.

⁷⁹ Bergman. "Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket". s. 263.

⁸⁰ Hirdman. *Att lägga livet till rätta*. s. 210.

LITTERATUR

Bergman, Helena. ”Känslor; rationalitet, trivsel och modernitet i köket” *Köket: Rum för drömmar, ideal och vardagsliv under det långa 1900-talet*. Ulrika Torell, Jenny Lee & Roger Qvaresell (red.) Stockholm: Nordiska museets förlag 2018. s. 259-273.

Boalt, Carin ”Kapitel 1: Husmor själv”. *Vettigt hemarbete: handbok utgiven i anslutning till husmorsskolan i radio*. 3 uppl. Radiotjänst 1950.

Ehn, Billy. *Arbetets flytande gränser: en fabriksstudie*. Stockholm: Prisma 1981.

Hagberg, Jan-Erik. I *Tekniken i kvinnornas händer: hushållsarbete och hushållsteknik under tjugo- och trettiotalen*. Malmö: Liber Förlag AB 1986.

Hirdman, Yvonne. *Att lägga livet till rätta: studier i svensk folkhemspolitik*. 4 uppl. Stockholm: Carlsson Bokförlag 2018.

Hirdman, Yvonne. ”Ett förnuft som övergår allt förstånd?” *Polhem, teknikhistorisk årsbok nr 3*. Anders Lundgren (red.) Utgiven av: Svenska nationalkommittén för teknik- och vetenskapshistoria 2009. s. 64-74.

Hirdman, Yvonne. ”Genusanalys av välfärdsstaten: utmaning av dikotomierna”. *Rapport III Fra kvinnehistorie til kjønshistorie?*. Oslo: IKS 1994. s. 66-76.

Hirdman, Yvonne. *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm: Ordfront 2007.

Idun. Nr 23. 1936.

Lövgren, Britta. *Hemarbete som politik: diskussioner om hemarbete, Sverige 1930-40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut*. Stockholm: Akademitryck AB 1993.

Myrdal, Alva och Myrdal, Gunnar. *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier 1934.

Nationalencyklopedin, söktermer:

"Alva Myrdal". www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/alva-myrdal (hämtad 2021-05-20).

"social ingenjörskonst". www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/social-ingenjörskonst (hämtad 2021-05-16)

"pascha". <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/pascha> (hämtad 2021-05-26).

Nordberg, Karin. *Folkhemmets röst: radion som folkbildare 1925 – 1950*. 1 uppl. Stockholm: Symposion 1998.

Rabinbach, Anson. *The Human Motor: Energy, Fatigue, and the Origins of Modernity*. New York: Basic Books 1990.

Samuelsson, Ingrid. "Från Fackskolan till Televisionen." *Kunskap för vår vardag*. Brita Åkerman (red.) Stockholm: Förlaget Akademilitteratur AB 1984. s. 56-69.

SAOB, söktermer:

"pascha". https://www.saob.se/artikel/?unik=P_0211-0328.CC57&pz=3 (hämtad 2021-05-26).

SOU 1947:46. *Betänkande angående familjeliv och hemarbete*.

Steinrud, Marie. *Den dolda offentligheten: kvinnlighetens sfärer i 1800-talets högreståndskultur*. Stockholm: Carlsson 2008.

”Stor pristävlan: Vettigt hemarbete”. *Hörde ni: ur den gångna månadens radioprogram*.
Manne Ginsburg (red.) Stockholm: Radiotjänst 1948. s. 46, 81-82.

Svenskt kvinnobiografiskt lexikon, söktermer:

”Ingrid Hanna Margareta Samuelsson-Forsén”

www.skbl.se/sv/artikel/IngridSamuelssonForsen. Artikel av Madeleine Kleberg. (Hämtad 2021-06-14).

”Carin Margareta Boalt” www.skbl.se/sv/artikel/CarinMargaretaBoalt. Artikel av Maria Sjöberg. (Hämtad 2021-06-14).

Vettigt hemarbete: handbok utgiven i anslutning till husmorsskolan i radio. 3 uppl.
Radiotjänst 1950.